

УДК 94:[323.1:316.4.063.3]
(477.83/.86=161.2=411.16)"192"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.01.071>

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ В ГАЛИЧИНІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ ст.: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ СПІВІСНУВАННЯ

Назар ВАСЬКІВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-0166>

кандидат історичних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової історії модерного часу,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: nazarvask@gmail.com

Проаналізовано етапи становлення та перспективи розвитку українсько-єврейських взаємин першої чверті ХХ ст. Простежено візію українських громадсько-політичних діячів щодо місця єврейського населення в контексті державотворчих процесів на галицьких теренах. З'ясовано мотиви проголошення єврейського нейтралітету в період польсько-української війни. Окреслено ставлення українців до єврейських погромів в Галичині та Наддніпрянщині. Охарактеризовано спільність дипломатичних зусиль українців та євреїв на етапі міжнародно-правового визнання в міжвоєнний час. Досліджувана проблема має наукову *актуальність*, оскільки доповнює розуміння особливостей міжнаціонального співжиття, а також взаємодію українців та євреїв в Галичині напередодні та під час Великої війни і в перші роки міжвоєнного часу. *Метою* статті є комплексний аналіз українсько-єврейських взаємин крізь призму суспільно-політичних та екзистенційних викликів першої чверті ХХ ст. *Джерелами* статті є матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, Архіву ЗУНР у Римі, публікації низки тогочасних періодичних видань тощо. *Об'єктом* дослідження є українсько-єврейські взаємини в Галичині, а *предметом* — суспільно-політичні та соціально-економічні виклики, що визначали вектор розвитку двосторонніх відносин. *Методологія* дослідження ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності з використанням методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, кількісно-статистичного методу та узагальнення.

Ключові слова: українсько-єврейські взаємини, Галичина, міжнаціональна співпраця, єврейський нейтралітет, законодавчі ініціативи, політична взаємодія.

Nazar VASKIV

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-0166>

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Ivan Franko National University of Lviv,

Department of World Modern History,

1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,

e-mail: nazarvask@gmail.com

UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS IN GALICIA IN THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURY: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR COEXISTENCE

Introduction. The activation of state-building tendencies among Ukrainian and Jewish public and political circles in the early 20th century accelerated the discourse on the feasibility of intensifying interethnic cooperation. At this stage, the need arose to outline clear boundaries for future Ukrainian-Jewish coexistence.

Problem Statement. In the first quarter of the 20th century, the Ukrainian and Jewish populations of Galicia faced growing socio-political challenges. The legislative reforms, political activism, World War I, Polish-Ukrainian confrontation, and interwar uncertainty prompted Ukrainians and Jews to consolidate their efforts in order to achieve their respective ideological-political goals. The absence of antagonistic foundations between the two nations steadily strengthened Ukrainian-Jewish relations and outlined the prospects for equal relations in the future.

The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of Ukrainian-Jewish relations through the lens of socio-political and existential challenges in the first quarter of the 20th century.

The methodological basis of the research is the principles of historicism and objectivity, the methods of analysis, synthesis, induction, deduction, systematization, quantitative-statistical methods, and generalization.

Results. In the first quarter of the 20th century, the Ukrainian and Jewish populations of Galicia demonstrated a willingness to deepen bilateral relations. A stable interethnic partnership was guaranteed by the history of tolerance and peaceful coexistence, political cooperation, and military and diplomatic interaction. This allowed outlining the boundaries of a shared vision for future coexistence. Mutual advocacy for the right to statehood on the international stage demonstrated the strengthening of Ukrainian-Jewish political ties.

Conclusion. In the absence of their own state and political influence tools, the Ukrainian and Jewish populations of Galicia demonstrated ideological maturity and clarity in their national trajectories. Despite the challenges to interethnic interaction, both during political cooperation before the Great War and in the process of establishing Ukrainian statehood during the struggle for independence and the Polish-Ukrainian confrontation, Ukrainian-Jewish cooperation developed and laid a strong foundation for tolerance and peaceful equitable coexistence of the two nations in the future.

Keywords: Ukrainian-Jewish relations, Galicia, interethnic cooperation, Jewish neutrality, legislative initiatives, political interaction.

Вступ. На початку ХХ ст. активізувалися державотворчі тенденції серед українських та єврейських громадсько-політичних діячів. На цьому етапі виникла необхідність окреслення чітких меж майбутньої взаємодії міжнаціонального співіснування. Особливу активність у цьому плані проявили представники частини українських політичних середовищ, які займали чітку позицію щодо збереження рівноправного становища та поглиблення державницьких домагань єврейського народу. Прикметно, що ця візія зберігала свою актуальність і серед українських політиків в екзилі в міжвоєнний період. Такий підхід сприяв поглибленню політичного діалогу та вкотре продемонстрував відсутність міжнаціональних протиріч на релігійному, етнічному чи расовому підґрунті.

Метою статті є комплексний аналіз українсько-єврейських взаємин крізь призму суспільно-політичних та екзистенційних викликів першої чверті ХХ ст. Джерелами публікації є матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, Архіву ЗУНР у Римі, спогади Рубена Фана [1], Костя Левицького [2], Осипа Назарука [3; 4; 5], В'ячеслава Липинського [6], Юліана Бачинського [7], Арнольда Марголіна [8], Соломона Гольдельмана [9], а також публікації низка тогочасних періодичних видань. Об'єктом дослідження є українсько-єврейські взаємини в Галичині, а предметом — суспільно-політичні та соціально-економічні виклики, що визначали вектор розвитку двосторонніх відносин. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності з використанням методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, кількісно-статистичного методу та узагальнення.

Питання міжнаціонального політичного співробітництва представлені в дослідженнях Джошуа Шейнса [10] та Йоханана Петровського-Штерна [11], у яких розглянуто передумови політичного союзу та його вплив на розвиток українсько-єврейських відносин у цілому. Залучення єврейського населення до збройних формувань у Першій світовій війні та їхня взаємодія з українцями проаналізована у працях Ярослава Тинченка [12] та Юрія Юзича [13]. Міжнаціональним взаєминам на етапі формування та проголошення ЗУНР присвячені наукові розвідки Максима Гона [14; 15], Олега Павлишина [16; 17],

Миколи Кугутяка [18]. Українсько-єврейські претензії на міжнародно-правове визнання в міжвоєнний період представлені у напрацюваннях Олександра Павлука [19].

Основна частина. Українсько-єврейська політична платформа

Єврейський сегмент Галичини на зламі ХІХ—ХХ ст. був третім за чисельністю у краї. Згідно з переписом 1900 р. кількість євреїв у Східній Галичині становила 618801 особу, що складало 12,9% від усього населення краю (4735477 осіб) [20, с. 91]. Дані статистики щодо єврейського населення не є абсолютними, оскільки польська адміністрація Галичини завжди маніпулювала ними [21, с. 138—139]. Як наслідок, за рахунок євреїв зростала кількість польського населення, а українського — зменшувалася [22, арк. 4—8].

За таких обставин єврейське питання посіло вагоме місце в діяльності частини українських політичних структур, які ставили за мету залучити прогресивно налаштоване єврейство до майбутньої співпраці. Вони прагнули через підтримку єврейського національного та соціально-демократичного рухів послабити польські політичні сили. Найбільш прихильними до українських починань виявилися сіоністські теоретики, які відкрито виступали проти асиміляції євреїв з поляками та пропагували переселення до Палестини. Їхні лідери взяли курс на зближення з українськими політичними партіями, наголошуючи на тому, що українці ніколи не виступали за дискримінацію євреїв на расовому чи етнічному ґрунті. Відтак, ідеї політичної співпраці та міжнаціонального порозуміння були акумульовані в програмах та діяльності українських радикалів, соціал-демократів та націонал-демократів.

В українсько-єврейських взаєминах першої чверті ХХ ст. умовно можна виділити три періоди: 1) апробаційний — 1901—1914 рр.; 2) випробувальний — 1914—1919 рр.; 3) консолідаційний — 1919—1925 рр. На першому етапі відбулося практичне втілення теоретичних напрацювань українських партій Галичини, зокрема РУРП, УСДП та УНДП щодо спільної українсько-єврейської платформи для досягнення політичних цілей. Прагнення до політичної співпраці українців та євреїв простежувалося вже на початку ХХ ст. Так, лідер УНДП Юліан Романчук на сесії Австрійського парламенту

1906 р., аналізуючи здобутки і втрати у боротьбі за національну самобутність єврейського народу, зазначив: *«Мусимо з чисто тактичного боку сприяти цим змаганням, бо тоді сила нашого ворога зменшиться на 600 тис. провідних «з інтересу поляків» [23, с. 2].*

Напередодні виборів до Австрійського парламенту 1907 р. в Галичині спалахнув потужний страйковий рух, що супроводжувався численними конфліктами, арештами та переслідуваннями. Головною вимогою протестувальників було прийняття закону про загальне виборче право. 27 січня 1907 р. міністр-президент Макс фон Бек змушений був підписати прийнятий закон про запровадження загального виборчого права до виборів Австрійського парламенту [24, с. 86]. Зросла ймовірність збільшення чисельності українських посольських мандатів. Зважаючи на це, все більш очевидною ставала вірогідність українсько-єврейського передвиборчого союзу, що могло вплинути на розстановку політичних сил у парламенті. З огляду на це радикали, націонал-демократи й сіоністи Галичини дійшли до спільного політичного знаменника. Це стало підсумком програмних напрацювань РУРП та УНДП, які планувалося реалізувати під час виборчої кампанії [25, с. 13]. Як наслідок, до Австрійського парламенту 1907 р. за підтримки українських виборців було обрано двох єврейських депутатів: львівського адвоката Генріха Габеля та доцента Празького університету Артура Малера [26, с. 20]. Незважаючи на доволі низькі результати Г. Габеля (2146) та А. Малера (2564 голосів виборців) у першому турі, за активної підтримки українського населення їм вдалося випередити своїх конкурентів [11, р. 498]. Натомість євреї підтримали кандидатуру Ю. Романчука, а під час другого туру — Євгена Левицького [1, с. 55]. Як зазначали самі радикали, причиною спільного українсько-єврейського голосування було *«[...] через вибір сіоністів не допустити на послів двох вшехполяків та допомогти жидам усвідомити і цілому світу, що жиди це не поляки, а окремий народ» [27, с. 1].* Троє єврейських депутатів від Галичини, А. Малер, Г. Габель та Адольф Штанд спільно з сіоністським послом від Буковини Бенно Штраухером 18 червня 1907 р. утворили першу в європейському парламенті єврейську фракцію [28, с. 250]. Співпраця у виборчій кампанії спонукала єврейських

депутатів до блокування з українцями в Державній Раді в частині загальних питань [29, с. 3].

Українсько-єврейське співробітництво відверто занепокоїло польську владу. На це звертав увагу Владислав Яворський, котрий висловив побоювання щодо втрати польського впливу на єврейську спільноту Галичини, наслідком чого могло стати поширення сепаратизму й крах польської політики в міжнародних відносинах [30, с. 10—11].

З 1908 р. прогресивну політичну діяльність щодо єврейського населення стали активніше розвивати українські соціал-демократи. Так, у промові Миколи Ганкевича, виголошеній 24 серпня на передвиборчих зборах цього ж року, зазначалося: *«Соціал-демократія бореться за рівні права для всіх без різниці народності і віросповідання. До нині не вийшло ще жидівське населення з мурів гетта, пережитку середньовічних часів. Ми хочемо в мури гетта внести світло. І в нашій країні, де кастові пересуди і ненависть розділюють людей, зробила наша партія, що український хлоп і робітник бачить в жидівським і польським робітнику товаришів боротьби. Бажаємо, щоби той вічний скиталець по тисячах роках неволі і недоли тут на нашій землі знайшов щастя, щоби разом з нами міг працювати для ясної будучності» [31, с. 2].* Очевидно, що така позиція передбачала і пошуки шляхів для міжнародної консолідації й співробітництва [32, с. 2]. Про схожі наміри заявляли і самі євреї. Так, Б. Штраухер відзначав, що *«[...] Жиди і Русини не мають у політиці ніяких спірних точок, що-до яких мусили би поборювати себе. Ми ж не загрожуємо нічим національному розвиткові Русинів, не перешкоджаємо їм в здобуванні національних прав» [33, с. 1].*

Питання виборів та організаційної роботи стали предметом обговорення VI з'їзду УСДП, що проходив 3—4 грудня 1911 р. у Львові за участю 84 делегатів із ППСД, ЄСДП та Української соціал-демократичної робітничої партії [34, арк. 8]. Серед іншого на з'їзді обговорювались і українсько-єврейські взаємини. Так, В. Левинський, аналізуючи діяльність ЄСДП, писав: *«Уважаємо Жидів як народ в новочаснім смислі слова, котрий має свій язик, на котрім повсталала гарна література, свою культуру та всі дані загального розвою» [35, с. 2—3].* Рішенням конгресу офіційно визна-

но об'єднану ЄСДП «як рівноправну і рівнорядну» організацію [36, с. 536].

Таким чином, чітко простежуються зміни в політичних орієнтаціях єврейського парламентського представництва від Галичини упродовж 1907—1911 рр. Зокрема, 1901—1906 рр. Галичину репрезентували шестеро єврейських депутатів, котрі усі без винятку входили до польського кола. Серед них: Еміль Бик (Броди), Йозеф Голд (Броди), Арнольд Рапапорт (Торгово-промислова палата Кракова), Генріх Колішер (Торгово-промислова палата Бродів), Натан Зайнфельд (Коломия) та Якуб Піпес-Поратинські (Торгово-промислова палата Львова). Натомість у каденції 1907—1911 рр. єврейське представництво зросло до десяти посольських мандатів. Зокрема, представниками Єврейського клубу стали: А. Штанд (адвокат, Броди), Г. Габель (адвокат, Бучач), А. Малер (професор, Тереховля). Четверо депутатів входило до Польського клубу: Рудольф Галь (підприємець, Тернопіль), Й. Гольд (лікар, Золочів), Г. Колішер (підприємець, Коломия) та Натан Левенштайн (адвокат, Дрогобич). До соціал-демократичного крила Австрійського парламенту увійшли два єврейських депутати: Герман Діаманд (підприємець, Львів) та Герман Ліберман (адвокат, Перемишль). Лави позафракційних депутатів поповнив краківський адвокат Адольф Гросс [10, р. 289].

Випробування Великою війною та початок польсько-українського протистояння

Наступним етапом стала спільна участь українців та євреїв у збройних силах Австро-Угорщини та в рядах Українських Січових Стрільців (далі — УСС) на етапі Першої світової війни. Так, до лав австро-угорської армії було мобілізовано близько 300 тис. євреїв [12, с. 96]. Відповідно до територіального принципу комплектування у своїй більшості євреї несли спільну службу з українцями. Цей факт сприяв поглибленню розвитку українсько-єврейських взаємин. Зокрема відомо про єврейське представництво у формуваннях УСС, які добровільно долучилися до українських побратимів. Це були Арон Айзольберг, Самуїл Аксельрад, Сімон Габер, Йосиф Гріндбаум, Янкель Зальц, Яків Насс, Михайло Шафер та інші [13].

Окремі уваги заслуговують публікації О. Назарука, написані під час його перебування в Легі-

оні УСС. Будучи кореспондентом пресових органів Союзу Визволення України, він також опрацьовував матеріали про УСС. О. Назарук опублікував три частини спостережень щодо присутності так званих «чужинців» у лавах УСС. Він навів статистичні дані Головної книги УСС від 18 червня 1915 р., одним з критеріїв яких був підрахунок приналежності до стрілецьтва за релігійною ознакою [5, с. 143]. Представники «моїсеєвого віровизнання» склали 0,24% від загальної кількості [5, с. 143]. Крім цього, О. Назарук охарактеризував їхню участь таким чином: *«Так представляється історія одного з нечисленних чужинців, що знаходяться в рядах У. С. С. На першу сільветку вибрав я нароком Жида, бо Жида найкраще примінюють ся до обставин, серед яких приходиться їм жити, та через те становлять немов перехід від наших хлопців до чужих»* [4, с. 6].

Перебуваючи в статусі Інспектора Корпусу УСС, О. Назарук намагався проаналізувати внесок єврейського населення в допомогу українським частинам. З цього приводу він зазначив: *«[...] у важких днях нашої західної області У.Н.Р., коли українське військо відступало на великій просторі від Хирова аж по за Чортків — ні в однім галицькім місті ні містечку не впав ні один стріл з домів галицьких євреїв на наше військо. Протинно: галицькі євреї що служили там в українськім війську й українських установах, вірно і щиро робили службу до остатка. Наочні свідки оповідають, як єврейські інженіри й залізничні урядовці серед найбільшого замішання ратували там наші поїзди з державним майном (так було нпр. в Хриплині) [...]»*, — наголосив публіцист [15]. Крім цього, О. Назарук наводив приклад про молодого студента-сотника єврейського походження Володимира Чорнія, який служив на боці українських підрозділів та був двічі поранений [3]. Йшлося про Людвіка Розенберга, який, закінчивши гімназію у Львові, у 19-річному віці долучився до УСС. Також відомо, що він був інструктором Коша УСС, відзначився у боях на Лисоні. Свою діяльність продовжив як керівник школи підстаршин (сержантів) Січових Стрільців у Білій Церкві (1918) [13].

На завершальному етапі Великої війни 1918 р., національно-орієнтована еліта Галичини зосередилась на консолідації національних меншин краю

довкола ідеї українського державотворення. Чільне місце тут займала єврейська, залучення якої могло додати політичної ваги українцям та забезпечити самобутній розвиток юдеїв у краї. Зокрема, перші спроби моделювання майбутнього українсько-єврейського співбуття були напрацьовані 25 березня 1918 р., коли у Львові відбулися збори представників політичних партій, ініційовані Українською Парламентарною Репрезентацією. На них розглядалися питання конституювання української державності в Австрії та організації національних сил. Так, у своїй доповіді Є. Петрушевич запропонував: «*Домагаючися своєї державности на українській території в Австрії, з'їзд признає Полякам, Жидам та іншим національним меншинам на цій території повне забезпечення їх національної автономії та політичного рівноправ'я*» [2, с. 11].

У період формування ЗУНР визначальною подією стала українська Конституанта 18—19 жовтня 1918 р. у Львові. За участю 69 делегатів від представників частини політичних партій Галичини, депутатів Державної Ради та крайових сеймів Галичини і Буковини, греко-католицького духовенства була сформована Українська Національна Рада (далі — УНРада), яку очолив Є. Петрушевич. Як наслідок — відбулося проголошення Української Держави на українських територіях Австро-Угорської монархії [2, с. 114—115]. Щодо національних меншин, то від імені УНРади Є. Петрушевич звернувся до усіх присутніх з таким закликом: «*Взивається всі національні меншини на цій українській області, — причім Жидів признається за окрему національність, щоби уконституїювалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідаючій числу їхнього населення*» [2, с. 115]. Продовженням стала перша відозва УНРади у Львові від 1 листопада 1918 р. до українського народу, у якій, серед іншого, зазначалося: «*Всім громадянам Української Держави без різниці народности і віросповідання запоручається громадянську, національну і віросповідну рівноправність. Національні меншини Української Держави — Поляки, Жиди і Німці — мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради*» [2, с. 141—142]. Такі прокламації отримали схвальну оцінку в середовищі єврейських кіл, які висловлювали підтримку українсько-

му народові на державотворчому етапі свого розвитку [1, с. 66].

Рішення УНРади в частині міжнаціонального співжиття стало закономірним підсумком розвитку українсько-єврейських взаємин в Галичині. Не випадково С. Гольдельман, аналізуючи двосторонні відносини в краї, серед іншого, наголосив: «*Це був виключний в історії австрійсько-галицького жидівства мент, коли щирою політикою до української більшости можно було досягти повної національно-персональної автономії для жидівської меншости. Хто знайомий хоч трохи зі становищем Жидів яко нації в старій Австрії, особливо у Галичині під орудою Поляків; хто пригадує, як там визнавалися цілих десять націй і навіть на паперових грошах друковалась назва кредиток на десяти мовах, але крім одної — жидівської; хто пригадує недавнє минуле, коли в Галичині Поляки зараховували Жидів до себе, Німці в Буковині до себе, а Чехи в Богемії кликали їх до себе; хто пригадує, як заборонялось тим Жидам — Жидами себе числити; хто пригадує, скільки мук і бійок витримали жидівські студенти львівського університету за намір реєструватися яко Жиди, чи там заявляти рідною мовою — жидівську, чи як поводитись влада з жидівськими народними масами в часи переписів населення, коли їх з примусу записували чи то до Поляків (за що на них обурювались Українці), чи до Німців (за що їх ненавиділи Чехи) — той зрозуміє принципову важність цієї постанови Національної Української Ради Галичини. Той теж зрозуміє те вражіння, яке мало зробити оголошення жидівського нейтралітету в війні за національне визволення, що була після тої постанови Української Нац. Ради, власно також боротьбою за національні права жидівської нації в Галичині*» [9, с. 27]. Крім цього, він висловив переконання у відсутності економічного та політичного протистояння між українцями та євреями. «*В Галичині немає господарчих підстав для жидівсько-української ворожнечі. Не було до останніх часів також підстав політичних. Навпаки, був спільний ворожий польський фронт, себто, підстава для політичної жидівсько-української кооперації*», — зазначив С. Гольдельман [9, с. 29].

Після вимушеного відступу українських військ до річки Збруч уряд ЗУНР, з метою залучення до

лав армії більшої кількості єврейського населення, розробив проєкт створення «Жидівської Народної Республіки» [12, с. 107]. Прагматизм такого рішення підкреслював важливість розвитку українсько-єврейських взаємин. Також відомі факти про допомогу ЗУНРу з боку частини єврейського населення. Зокрема, 3 млн. крон було передано єврейською громадою Борислава [16, с. 173]. Крім цього, під час відступу УГА зі Львова 1918 р. відомо про єврейських добровольців, котрі долучилися до українських збройних формувань або продовжували їхню підтримку. Зокрема, це була частина єврейської міліції, а також окремі юдеї, як-от самбірчани Натан Ліхт, Бренес Мане, Авраам Чупер [13].

Проукраїнськи налаштована частина єврейського населення долучилася до сформованого у квітні 1919 р. «Жидівського пробойового курення» в Тернополі. Він увійшов до складу першого корпусу УГА чисельністю близько 500 осіб. Його командиром був Соломон Ляйнберг, котрий відзначився у боях серпня 1919 р. Також до Галицької армії входили й інші підрозділи, як-от кінно-кулеметна сотня чотаря Роттенберга, єврейська сотня у складі першого Гуцульського пробоевого куреня та загін юдеїв при одинадцятій Стрийській бригаді [12, с. 130].

Незважаючи на складні обставини перебігу польсько-українського протистояння 1919 р., відбулися деякі зрушення у становищі єврейського населення. Зокрема, від лютого за ними визнавалось право використання єврейської мови в шкільній освіті та у взаєминах з органами державної влади. У квітні УНРада розглянула проєкт закону про єврейську автономію.

Варто зазначити, що частина єврейських діячів намагалася допомагати українській справі, у тому числі і на міжнародній арені. Прихильне ставлення міжнародних єврейських кіл до зусиль українців зумовлювалося прагненням останніх сприяти реалізації на практиці національної автономії юдеїв на галицьких теренах. Найбільш послідовним у цьому напрямі виявився Ізраель Вальдман, котрий обстоював українсько-єврейський наратив за кордоном [1, с. 103]. За активну проукраїнську позицію Є. Петрушевич 8 жовтня 1922 р. у Відні надав йому статус уповноваженого «для справ жидівського населення Східної Галичини» [37, арк. 13].

Єврейський нейтралітет у польсько-українському протистоянні

Незважаючи на численні відозви УНРади, що були покликані заручитись підтримкою юдеїв, з початком польсько-української війни галицькі євреї проголосили нейтралітет [38, арк. 5]. Підтримала цю позицію і Єврейська Національна Рада Східної Галичини [18, с. 244]. Таким чином, євреї прагнули уникнути ймовірної відплати однієї зі сторін за підтримку у війні іншої [15, с. 75]. Натомість прийняти сторону ЗУНР вимагали члени Єврейської соціал-демократичної партії «Поалей Ціон», які вважали помилковою візію сіоністів в обранні тактики нейтралітету [14, с. 183]. Мало того, партія 21 березня 1919 р. під час дискусії щодо питання про політичну ситуацію в Галичині ухвалила резолюцію, якою проголосила підтримку ЗУНР [18, с. 246]. Однак, більшість єврейського населення притримувалась нейтральної позиції. Реалізувати її на практиці взявся відомий політик-сіоніст І. Вальдман, котрий був делегований з Відня до Львова для організації безпеки юдеїв міста. Подібні охоронні структури були створені в Тернополі, Коломиї, Підволочиську та інших містах [12, с. 106]. Попри заявлену позицію, політичні симпатії І. Вальдмана були на боці українців. Зокрема він зазначив, що частина євреїв була переконана, що їхнє визволення у Східній Галичині повинно було відбутися одночасно з українським народом [38, арк. 3]. Спільно з єврейським капітаном Юліушем Ейснером вони організували Єврейський комітет громадської безпеки, головним завданням якого стало формування міліцейських підрозділів [12, с. 97—98]. Їхня діяльність була чітко регламентована, у тому числі і українським командуванням. Зокрема, відповідно до наказу від 8 листопада 1918 р. єврейська міліція мала визначені для патрулювання вулиці Львова на Краківському, Жовківському, Клепарівському та Янівському передмістях [39, арк. 5]. Крім цього, українська влада забезпечувала єврейську міліцію уніформною та зброєю [12, с. 100]. Коли ж стало відомо, що польські формування почали насильно мобілізувати єврейське населення, І. Вальдман та Ю. Адлер підписали звернення до президента США Вудро Вільсона та Копенгагенського сіоністського бюро й світової громадськості, у якому підтвердили свою непохитність щодо позиції зайнятого нейтралітету [17, с. 15]. Та-

кож вони висловлювали обурення примусовою мобілізацією поляками євреїв для боротьби з українцями [12, с. 101—102].

Втім, проголошення нейтралітету в польсько-українській війні не вберегло єврейське населення від фізичного насильства [18, с. 244]. Трагічною сторінкою для євреїв Львова стали події 22—24 листопада 1918 р., коли, за свідченнями очевидців, відбулися організовані поляками погроми [14, с. 185]. Зокрема, за переказом єврейського офіцера-міліціонера Апельбаума, було вбито 72 євреї та 433 поранено, пограбовано понад 5 тис. сімей. Під арешт потрапили керівники Єврейської Народної Ради Леон Райх та Міхал Рінгель, а також редактор єврейської газети «Тогблат» М. Тененблат [1, с. 69]. У березні 1920 р. відбувся новий погром за участю поляків у Львові, внаслідок якого загинули 64 особи та було спалено 38 будинків. Натомість з української сторони антиєврейських акцій не прослідковувалося. На цьому також наголошував С. Гольдельман, котрий у своїх листах позитивно відгукувався щодо влади ЗУНРу. «Жидівське населення не забуде Галичан: там де вони були, був порядок, поборювалися грабунки, до погромів не допускалося», — наголошував він [9, с. 8]. Після розгосусу подій у Львові РДС ЗОУНР та митрополит Андрей Шептицький виділили матеріальну допомогу постраждалим у сумі 10 тис. та 500 корон відповідно [17, с. 23].

Значно масштабнішим виявився антиєврейський рух на Наддніпрянщині. Такими діями противники національно-визвольних змагань, у тому числі і в Галичині, намагалися дискредитувати українську владу та перешкодити наданню їй іноземної допомоги. Частково їм це вдалося, оскільки єврейські погроми, провину за організацію яких антиукраїнські сили поклали на владу Української Народної Республіки, згорнули підтримку частини міжнародного єврейства, головним чином американського [19, с. 118]. З огляду на це чиновники та громадсько-політичні діячі розпочали активну інформаційну кампанію для подолання негативних наслідків звинувачень в організації та вчиненні єврейських погромів. Цій тематиці присвячена значна кількість наукових розвідок, проте вважаємо за доцільне навести роздуми українських та єврейських діячів, котрі спростовували усі закиди щодо антисемітської діяльності

українців, незалежно від того, чи йшлося про ЗУНР, чи Українську Народну Республіку.

Одним із тих, хто чітко артикулював ідею українсько-єврейського порозуміння й толерантного співжиття, був Володимир Левицький [40]. У передмові до опублікованих 1920 р. матеріалів збірника документів, що стосувалися надання євреям широких автономних прав, він намагався показати хибність подібних звинувачень. В. Левицький наголошував на жаклих наслідках погромів для єврейської громади, вчинених на території українських земель. Опіраючись на офіційну позицію влади, він поставив за мету розвіяти сумніви в українсько-єврейському порозумінні: «Український національний рух, який об'єднав творчі й освітні сили українського народу на руїнах старого режиму в Україні, не тільки не винен у переслідуванні євреїв, але й у своїх власних інтересах, доклав усіх зусиль, щоб прийти до порозуміння з єврейським населенням. Як один з найбільш безправних народів за царського режиму, євреї були союзниками українців у їхній боротьбі за визволення» [40, р. 3]. Мало того, кількість єврейського населення та економічна потуга «[...] роблять їхню участь в організації незалежної української держави незамінною. Вона не тільки втрутилася проти єврейських погромів усіма наявними засобами, а й працювала над створенням позитивних основ для розвитку юдаїзму в Україні. Український уряд постійно наймає єврейського довіреного як міністра у справах євреїв. Крім цього було офіційно визнано єврейську мову, засновувались єврейські школи та спеціальна кафедра єврейської історії та літератури в Українському університеті в Кам'яниці-Подільському. Наступним чинником інтеграції єврейського населення стало оприлюднення єдиного у своєму роді закону, що остаточно залишав єврейському населенню можливість самостійно регулювати всі свої життєві потреби і забезпечив умови для безперешкодного розвитку політичних і культурних сил єврейської громади в Україні», — зазначив В. Левицький [40, р. 4].

Для порівняння він навів ставлення армії Денікіна до єврейської громади. Вона, просуваючись українською територією, обрала гасло «Стріляй! Бий жидів [...]» [40, р. 4]. Відтак, український національний рух заручився підтримкою єврейського населення

ня. Зокрема, єврейські політичні кола з «Бунд», «Поалей-Ціон», Єврейська народна партія та інші активно підтримували український рух у боротьбі за незалежність. Яскравим прикладом стала військова підтримка єврейськими військовими формуваннями в червні 1919 р. українських військ, які змушені були відступити перед польськими силами на схід. Також вони брали участь у боях проти більшовиків та Денікіна на сході України. Ці факти обґрунтовують припущення про те, що зміцнення і розвиток української держави було пов'язане з консолідованими зусиллями українців та євреїв [40, р. 4].

На окрему увагу заслуговує приклад рефлексії на ці події відомого британського письменника, сіоніста Ізраїля Зангвілля [41, р. 24]. Зокрема, для уникнення звинувачень у причетності до організації чи вчиненні єврейських погромів влада Української Народної Республіки звернулася до нього з пропозицією долучитися до Комісії з розслідування єврейських погромів. Попри те що І. Зангвіль не зміг взяти безпосередньої участі у її діяльності, оскільки перебував на лікуванні у Вельсі, важливою була його рефлексія щодо згаданих подій. Зокрема, він зазначив: *«Користуючись нагодою, хочу сказати, що вона не потребувала ні цього кроку, ні навіть Вашого чесного визнання сумних фактів, що стосуються містечок, щоб переконати мене в тому, що ваш уряд докладає всіх зусиль, якщо не сказати більше, щоб зупинити масові вбивства, за які значною мірою несе відповідальність неврегульована держава Росія. Національні права, які ви надали євреям, є проявом справжнього державницького мислення і різко контрастують з єврейською політикою Польщі, і я можу тільки сподіватися, що ваша Республіка буде збережена, щоб дати решті світу приклад сили і піднесеного патріотизму, який походить від сердечної співпраці і взаємної поваги всіх різноманітних расових і релігійних елементів, які складають сучасну державу»* [41, р. 24].

На незмінну позицію української влади щодо єврейського населення вказував і відомий єврейський політичний діяч Арнольд Марголін. Він працював у міністерстві закордонних справ Володимира Чехівського, був членом дипломатичної місії Української Народної Республіки на Паризькій мирній конференції, а також послом у Лондоні. З 1922 р. А. Мар-

голін емігрував до США, де обстоював право українського народу на самостійну державу [6, с. 231]. Щодо єврейського населення, то на його переконання воно отримало значно більше можливостей та перспектив виходячи з нових політичних реалій. *«Після встановлення нової влади було сформовано Центральний представницький Парламент (йшлося про Центральну Раду. — Н. В.) з представників усіх партій країни, в тому числі і євреїв. Цей парламентський орган продемонстрував свою готовність надати євреям більше поступок ніж будь-яка інша установча асамблея в історії. Він надав автономію всім меншинам у державі, а також було призначено трьох міністрів у справах цих меншин, включно з євреями»* [8, р. 18]. Особливу увагу А. Марголін зосередив на заснуванні Касаційного суду, членом якого він і був.

З приходом до влади Павла Скоропадського відбулися інституційні зміни в управлінні, однак вони не торкнулися міжнаціональних взаємин. На цьому також наголосив і А. Марголін. *«Наприкінці квітня прийшов до влади гетьманський уряд, а Центральний парламент було скасовано. Автономія національних меншин також була скасована, але жодних серйозних утисків політичних прав євреїв не було зроблено. Робота Касаційного суду не була порушена, а його члени отримали звання сенаторів. Єврей М. Гутник з Одеси був призначений міністром торгівлі»* [8, р. 18].

Щодо єврейських погромів, то А. Марголін рішуче відкинув владну участь чи потурання з її боку для заохочення таких дій. Навпаки, він переконував, що українські відомства не несли відповідальності за погроми. *«[...] український уряд рішуче виступив проти погромів, не маючи до них жодного відношення і не несучи за них жодної відповідальності. Під час державного перевороту Петлюри наприкінці листопада 1918 р. я сам читав у численних містах і селах України прокламації, видані урядом. Він рішуче засуджував погроми, роз'яснюючи народу, що євреї є співгромадянами і братами, які допомагають у розбудові Української Держави, і що їм надається повна свобода дій та вибору і що вони мають користуватися всіма правами»* [8, р. 19]. Натомість головна мета, яку ставили перед собою виконавці погромів, на його переконання, полягала в дискредитації України в очах цивілі-

зованого світу [8, р. 19]. Підсумовуючи власні роздуми, А. Марголін наголосив, що для української влади антисемітизм не становив жодного підґрунтя і таким чином спростовував закиди на її адресу щодо організації погромів. «Принаймні, викликає задоволення той факт, що в українському уряді немає антисемітських тенденцій, які дуже помітно відрізняються в цьому відношенні від тих, що панують у Польщі» — підсумував А. Марголін [8, р. 19].

Роз'яснити позицію української влади та донести її до американської громадськості через публікацію відповідної статті намагався дипломатичний представник у США, Юліан Бачинський. Найперше він наголосив на тих цінностях, які заклали фундамент творення держави: «Українська Народна Республіка створена народом і для людей усіх віросповідань і рас України» [7, р. 4]. Звідси і намагання автора статті показати рішучість влади протистояти антиєврейським проявам, жорстко на них реагувати та унеможливити їхнє повторення в майбутньому. «Хоч ми і не винні, але ми зобов'язані належним чином поважати власні права як нації щоб не ховатися за тим виправданням, що ми не є сторожем нашого брата. Настільки щиро ми віримо в ці речі, що я висловлюю думку і бажання мого уряду, коли кажу, що його щирим бажанням і метою є повна справедливість щодо єврейського народу в Україні в час його лиха і тривоги», — зазначив Ю. Бачинський [7, р. 4]. Мало того, українська влада була зацікавлена в неупередженому проведенні слідчих дій, які показали б її непричетність до організації чи вчинення єврейських погромів. Цим мала зайнятись спеціально створена комісія, до складу якої запрошували авторитетних осіб з інших країн. «Уряд Української Народної Республіки прагне, щоб міжнародне слідство, ретельне і неупереджене, без будь-яких політичних міркувань і без прихильності чи неприхильності до будь-кого, розглянуло кожен злочин, скоєний на залитій кров'ю українській землі, і встановило відповідальність злочинців» — підкреслив Ю. Бачинський [7, р. 4].

Як доказ владної непричетності він повертався до історії, наголошуючи на відсутності протиріч в українсько-єврейських взаєминах. «Протягом багатьох поколінь не можна простежити жодних

доказів, ні з українського, ні з єврейського боку, жодного антагонізму між українськими національними прагненнями та єврейським народом, єврейською національністю та єврейським життям у нашій країні. Не було жодних підстав для будь-яких антагоністичних тенденцій», — підкреслив автор [7, р. 5]. Мало того, з початку національно-визвольних змагань українська влада послідовно відстоювала автономні права єврейського народу. «Після розпаду Російської імперії Українська Народна Республіка була створена на території України, і на самому початку її існування перший український парламент (Центральна Рада) скасував усі обмеження, запроваджені Російською імперією, і проголосив принцип самовизначення та повної свободи саморозвитку для всіх расових груп, втілюючи принципи на практиці. Будучи однією з основних етнічних меншин, євреї в Україні законодавчо отримали повну автономію і від українського уряду всі моральні та матеріальні засоби, необхідні для розвитку їхньої національності та піднесення їхньої національної культури», — констатував Ю. Бачинський [7, р. 6]. Крім цього, єврейські представники були запрошені до участі в управлінні державою. Показовим у цьому плані стало Міністерство з єврейських справ. «Нашу дружбу приймали беззастережно, і я можу сказати, що в нашій країні не було жодної єврейської фракції, яка б не визнала, що Українська Народна Республіка — це здійснення найкращих сподівань і прав єврейського народу в Україні. Ми завжди вірили і все ще сподіваємося, що в часи відбудови єврейське населення України буде корисним для країни», — наголосив Ю. Бачинський [7, р. 6].

Щодо єврейських погромів, то він підкреслив, що злочинні дії відбулися не за наказом уряду чи військового командування, «[...] не з відома Симона Петлюри, а всупереч його найсуворішим наказам і меті Української Народної Республіки» [7, р. 7]. Відтак, автор висловлював сподівання, що за результатами неупередженої роботи комісії буде встановлено винуватців та організаторів єврейських погромів. «[...] з такою ж впевненістю можу сказати, що слідчі з'ясувать, що урядом було вжито всіх заходів щоб захистити життя та інтереси євреїв і забезпечити єврейським громадянам

України повну реалізацію їхніх визнаних прав», — підсумував Ю. Бачинський [7, р. 14].

Дипломатична взаємодія між українським та єврейським населенням

Відчутного поступу в розвитку українсько-єврейських взаємин надав проєкт Конституції Галицької Республіки. Його цінність полягала в чітко визначеному рівноправному місці єврейського населення Галичини поряд з українським. Так, у 4 параграфі — «Державні народності» — у Галицькій республіці «[...] *узнається отсі три головні народності: українська, далі польська і жидівська. Вони користуються рівними правами на області публічного життя. Прочі народності в державі творять національні меншини та їх права і охорону запоручає конституція*» [42, арк. 1]. Що стосувалося виборчого процесу, то послів до Державної Ради мали обирати на п'ятирічний період за національністю, які окремо вибирали своїх представників, а національні меншини усіх разом. Кількісний розподіл посольських мандатів між ними мав бути переведений виборчою ординацією пропорційно чисельності кожної етнонаціональної групи до загального числа населення [42, арк. 2—2 зв.].

Водночас забезпечувався доступ до освіти, зокрема народні та середні школи повинні були забезпечувати потреби для всіх трьох народів. За конституційним проєктом актуальним постало і мовне питання. «*Зовнішніми мовами урядовими в Галицькій Республіці, в устних і писменних зносинах, є мови: українська, далі польська і жидівська*» — вказано у дев'ятому параграфі [42, арк. 3 зв.]. Закони, урядові розпорядження, різного роду ухвали повинні були створюватись згаданими мовами. Попри те, що згаданий проєкт не був реалізований на практиці, закладені в ньому положення засвідчили про спільне державницьке бачення обох народів.

На початку 20-х рр. вагомим значення для реалізації національних прагнень українців стало намагання заручитись підтримкою впливових єврейських кіл та домогтись міжнародного визнання провідними державами світу. Серед них чільне місце займали США. Зважаючи на зростання їхнього впливу за наслідками Великої війни та перспектив політичної активності на європейському континенті, українці розраховували на практичне втілення складових «14 пунктів» президента США В. Вільсона

[43]. Зокрема, у 10 пункті зазначалося: «*Народам Австро-Угорщини, чиє місце серед націй ми хочемо бачити захищеним і гарантованим, повинна бути надана якнайширша можливість для автономного розвитку*» [43]. Мало того, адміністрація президента негативно ставилася до територіальних успіхів поляків у Східній Галичині, що у свою чергу вселяло надію в українців на американську дипломатичну підтримку. Однак визначальним фактором зміни політики США та союзників до «українського питання» стали успіхи польських військових у боях з УГА та значне просування червоноармійців. Відтак, Польща почала сприйматися як країна, яка протидіє поширенню революційних ідей у Європі [19, с. 63—64]. На практиці це означало санкціонування США та Францією просування польської армії територією Східної Галичини. Щодо позиції єврейського населення, то влітку 1919 р. в Парижі її представники наголосили на продовженні нейтралітету, запропонувавши передачу Східної Галичини у підпорядкування Лізі Націй з наступним плебісцитом через 10 років [19, с. 82].

Незважаючи на зміну президентської адміністрації та політичного курсу, українські середовища сподівалися на підтримку США в питанні права на самовизначення. 11 березня 1921 р. делегатам Українського Національного Союзу випала нагода донести свою позицію новобраному президенту США Ворену Дж. Гардінгу. На цій зустрічі представники Східної Галичини звернулися з проханням надати політичну підтримку українському народові, «*[...] який від чотирьох літ героїчно бореться проти чужого ярма*» [44, арк. 51]. Серед присутніх були й представники єврейських політичних середовищ, які у своєму меморандумі закликали до «*[...] інтєрвенції проти постійних протизаконних переслідувань Жидів в Польщі, а в справі Східної Галичини прилучилися до домагань Українців*» [44, арк. 51]. У підсумку на зустрічі з присутніми американський президент запевнив у підтримці їхніх національних прагнень. «*Питання Східної Галичини досі не було остаточно ніким вирішене і Сполучені Стани без уваги на їх становище до Ліги Народів, будуть мати на увазі бажання східно-галицького громадянства, право на самовизначення, яке не може бути ніколи ніким знасилуване*», — наголосив президент В. Гардінг [44, арк. 51].

Свого продовження «українське питання» набуло у квітні-травні 1922 р. на міжнародній конференції в Генуї [19, с. 118]. Інтереси української делегації обстоював Степан Витвицький, 2-й Президент УНР у вигнанні [45, арк. 2]. Серед іншого, у своїй програмі він підтримував національні інтереси єврейського населення, наголошуючи на обіцяній гарантії «жидам цілковитої свободи» [45, арк. 1].

Незважаючи на позитивні зрушення у питанні визнання за українцями права на самовизначення, вже до середини 20-х рр. його актуальність стрімко згасала. На цьому позначилася і зміна курсу США, які повернулися до ізоляціонізму в зовнішній політиці в питанні повоєнного врегулювання у Європі. Попри це, українські громадсько-політичні діячі намагалися утримувати інтерес до «українського питання» шляхом залучення до його обговорення відомих постатей, у тому числі євреїв. Зокрема, активну діяльність у цьому напрямку здійснював О. Назарук. Так, 1924 р. у Нью-Йорку він провів перемовини з А. Марголіном. Співрозмовники обговорювали можливості майбутньої підтримки українського національного руху серед потенційних держав-союзників. О. Назарука цікавило, чи готовий був А. Марголін як представник єврейського народу «[...] в ім'я порядку, який потрібен і Вашому племені і нам, причинитися чимось до скріплення позиції того культурного, як самі кажете, чоловіка в характері гетьмана?» [6, с. 232]. Відповідь розчарувала О. Назарука, оскільки А. Марголін виявився скептично налаштованим щодо такої політичної підтримки як з боку єврейських кіл, так і США назагал. Він розглядав її як малоімовірну, натомість, на його переконання, конструктивнішою могла бути позиція Великобританії: «В Лондоні може повстати корінне серйозної української держави» [6, с. 232].

Підсумком українсько-єврейського порозуміння можна вважати опубліковане 1924 р. звернення І. Вальдмана до галицьких євреїв. Серед іншого, він чітко означив, що політичне та економічне визволення єврейського народу зможе настати виключно у спільній боротьбі з українцями. «Будуть українці вільні — здобудете й Ви можливість бути політично вільними!», — наголосив І. Вальдман [46, с. 48]. Незважаючи на втрату політичної самостійності він закликав галицьких євреїв гуртуватися довкола української справи, оскільки вона

«слухна — і Ви не можете проти неї виступати!» [46, с. 48].

Висновки. У першій чверті ХХ ст. українське та єврейське населення Галичини продемонструвало готовність до поглиблення розвитку двосторонніх взаємин. Запорукою стійкого міжнаціонального партнерства став досвід толерантного співжиття, політичної співпраці, військової та дипломатичної взаємодії. Завдяки цьому вдалося окреслити контури спільної візії майбутнього співіснування. Взаємне відстоювання на міжнародній арені права на власну державність продемонструвало поглиблення тісних українсько-єврейських політичних зв'язків.

1. Фан Р. *Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української Республіки*. Львів, 2019. С. 272.
2. Левицький К. *Великий зрив*. Львів, 1931. 152 с.
3. Назарук О. *Єврейська справа дозріла до поладнання*. URL: <https://zbruc.eu/node/90798> (дата звернення: 20.11.2024).
4. Назарук О. Над горішньою Стрипою. Чужинці в Українських Січових Стрільцях. *Вістник Союзу Визволення України*. Ч. 39—40. 17 жовтня. Відень, 1915. С. 4—6.
5. Назарук О. *Слідами Українських Січових Стрільців*. Львів: З друкарні НТШ, 1916. 157 с.
6. Липинський В. *Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського*. Архів. Т. 7. Філадельфія, Пенсильванія, 1976. 530 с.
7. Batchinsky J. The Jewish Pogroms in Ukraine and the Ukrainian People's Republic. *The Jewish Pogroms in Ukraine*. Washington D.C. 1919. P. 3.
8. Margolin A. The Jews in the Ukraine. *The Jewish Pogroms in Ukraine*. Washington D.C. 1919. P. 17—20.
9. Гольдельман С. *Листи жидівського соціал-демократів про Україну. Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за час революції*. Відень, 1921. 81 с.
10. Shanes J. *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*. New York: Cambridge University Press. 2012. 320 p.
11. Shanes J., Petrovsky-Shtern Y. An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian-Jewish electoral coalition. *Nations and Nationalism*. 2009. № 15 (3). P. 483—505.
12. Тинченко Я. *Під зіркою Давида. Єврейські національні формування в Україні в 1917—1920 роках: науково-популярне видання*. Київ: Темпора, 2021. 172 с.
13. Юзич Ю. *Єврейська молодь у війні за самостійну Україну*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/04/5/162549/> (дата звернення: 21.11.2024).
14. Гон М. *Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період*

- од. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ч. 18. 2009. С. 181—189.
15. Гон М. Израель Вальдман. *Західно-українська народна республіка. 1918—1923. Уряди. Постаті*. Львів, 2009. С. 72—80.
  16. Павлишин О. *Євген Петрушевич. Ілюстрований біографічний нарис*. Львів: Манускрипт-Львів, 2013. 400 с.
  17. Павлишин О. Єврейська спільнота Східної Галичини 1918—1919 рр. у контексті наративу Рубена Фана та документів. *Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української Республіки*. Львів, 2019. С. 9—36.
  18. Західно-Українська Народна Республіка. 1918—1923: ілюстрована історія. Гол. ред. і кер. авт. кол. Кугутяк М. 2-ге вид., допов. Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. 531 с.
  19. Павлюк О. *Боротьба України за незалежність і політика США (1917—1923)*. Київ: Academia. 188 с.
  20. Wasiatyński W. *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX*. Warszawa: Studium statystyczne; Kasa im. Mianowskiego, 1930. 225 s.
  21. Лозинський Р. *Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини)*. Львів, 2005. 355 с.
  22. *ЦДДА України, м. Львів*. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 7. 28 арк.
  23. Національність Жидів. *Громадський голос*. 12 січня 1906. Ч. 3. С. 2.
  24. Плекан Ю. *Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX — початок ст. Івано-Франківськ, 2008. 204 с.*
  25. Франко І. *Радикальна тактика*. Ч. 1. Львів, 1898. 15 с.
  26. Dubanowicz E. *Stanowisko ludności żydowskiej w Galicji wobec wyborów do Parlamentu Wiedeńskiego w r. 1907*. Lwów: Z drukami «Polonia», 1907. 40 s.
  27. По виборах. *Громадський голос*. 28 червня 1907. Ч. 48. С. 1.
  28. McCagg W. *Dzieje Żydów w monarchii habsburskiej w latach 1670—1918*. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. 324 s.
  29. Погребинська І., Гон М. *Євреї в Західноукраїнській народній республіці: (до проблеми українсько-єврейських взаємин)*. Київ, 1997. 84 с.
  30. Jaworski W. *Po wyborach*. Kraków: Nakł. autora, 1907. 28 s.
  31. Промова тов. Миколи Ганкевича. *Земля і воля*. 4 вересня 1908. Ч. 36. С. 2.
  32. *Воля*. 15 жовтня 1903. Ч. 20. С. 2.
  33. У буковинських політиків. *Діло*. 13 мая (30 цвітня) 1911. Ч. 104. С. 1.
  34. *ЦДДА України, м. Львів*. Ф. 387. Оп. 1. Спр. 24. 9 арк.
  35. IV Конгрес У.С.Д.П. *Вперед* (додаток до 17 грудня 1911), 1911. С. 2—3.
  36. Najdus W. *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląske 1890—1918*. Warszawa: PWN, 1983. S. 536.
  37. *Архів ЗУНР у Римі*. Ф. 2192. Оп. 2. Спр. 20. 16 арк. URL: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1353#file-106494> (дата звернення: 24.10.2024).
  38. *Архів ЗУНР у Римі*. Ф. 1. Оп. 27. Спр. 327. 9 арк. URL: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1862#file-147927> (дата звернення: 23.10.2024).
  39. *Архів ЗУНР у Римі*. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 1. 241 арк. URL: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/19#file-403451> (дата звернення: 24.10.2024).
  40. Levytskyi V. *Die Lage der Juden in der Ukraine: eine Dokumentensammlung*. Berlin: Ukrainischer Pressedienst, 1920. 94 p.
  41. Zangwill I. Commends New Republic's Attitude Toward the Jews in Ukraine. *The Jewish Pogroms in Ukraine*. Washington D. C. 1919. P. 24.
  42. *ЦДДА України, м. Львів*. Ф. 382. Оп. 1. Спр. 7. 4 арк.
  43. *President Woodrow Wilson's 14 Points*. 1918. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points> (Last accessed: 25.11.2024).
  44. *Архів ЗУНР у Римі*. Ф. 1. Оп. 27. Спр. 90. 68 арк. URL: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1625#file-114656> (дата звернення: 20.10.2024).
  45. *Архів ЗУНР у Римі*. Ф. 1. Оп. 27. Спр. 300. 2 арк. URL: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1835#file-148029> (дата звернення: 23.10.2024).
  46. Вальдман І. *До Жидів Східної Галичини! Обєднання (Український Скиталець)*. Кн. 1. Листопад. Відень, 1924. С. 47—48.

REFERENCES

- Fan, R. (2019). *History of Jewish National Autonomy during the Western Ukrainian People's Republic*. Lviv [in Ukrainian].
- Levytskyi, K. (1931). *The Great Uprising*. Lviv [in Ukrainian].
- Nazaruk, O. *The Jewish Issue Has Ripened for Resolution*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/90798> (accessed: November 20, 2024) [in Ukrainian].
- Nazaruk, O. (1915, October 17). Above the Upper Stryi. Foreigners in the Ukrainian Sich Riflemen. *Union for Ukraine's Liberation Bulletin (Part 39—40, pp. 4—6)* [in Ukrainian].
- Nazaruk, O. (1916). *Following the Tracks of the Ukrainian Sich Riflemen*. Lviv: NTSh Printing [in Ukrainian].
- Lypynskyi, V. (1976). Archive. *Letters of Osyph Nazaruk to Vyacheslav Lipinsky. Filadelfia, Pennsylvania (Vol. 7)* [in Ukrainian].
- Batchinsky, J. (1919). *The Jewish Pogroms in Ukraine and the Ukrainian People's Republic. The Jewish Pogroms in Ukraine*. Washington, D.C. [in Ukrainian].
- Margolin, A. (1919). *The Jews in Ukraine. The Jewish Pogroms in Ukraine (Pp. 17—20)*. Washington, D.C.

- Goldelman, S. (1921). *Letters of a Jewish Social Democrat about Ukraine: Materials on the History of Ukrainian-Jewish Relations during the Revolution*. Vienna [in Ukrainian].
- Shanes, J. (2012). *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*. New York: Cambridge University Press.
- Shanes, J., & Petrovsky-Shtern, Y. (2009). An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian-Jewish electoral coalition. *Nations and Nationalism*, 15 (3) 483—505.
- Tynchenko, Y. (2021). *Under the Star of David: Jewish National Formations in Ukraine, 1917—1920*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Yuzych, Y. *Jewish Youth in the War for Independent Ukraine*. Retrieved from: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/04/5/162549/> (accessed: November 21, 2024) [in Ukrainian].
- Hon, M. (2009). Jews in the WUPR: Strategy, Tactics, and Influence on the Formation of Ukrainian-Jewish Relations in the Interwar Period. *Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, 18, 181—189 [in Ukrainian].
- Hon, M. (2009). *Israel Waldman. Western Ukrainian People's Republic, 1918—1923: Governments and Figures* (Рр. 72—80). Lviv [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, O. (2013). *Yevhen Petrushevych: Illustrated Biographical Sketch*. Lviv: Manuscript-Lviv [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, O. (2019). The Jewish Community of Eastern Galicia in 1918—1919 in the Context of Ruben Fan's Narrative and Documents. *History of Jewish National Autonomy during the Western Ukrainian People's Republic* (Рр. 9—36). Lviv [in Ukrainian].
- Kugutyak, M. (Ed.). (2008). *Western Ukrainian People's Republic, 1918—1923: Illustrated History*. Lviv; Ivano-Frankivsk: Manuscript-Lviv Publishing [in Ukrainian].
- Pavliuk, O. *Ukraine's Struggle for Independence and U.S. Policy (1917—1923)*. Kyiv: Academia [in Ukrainian].
- Wasiutynski, B. (1930). *The Jewish population in Poland in the 19th and 20th centuries*. Warsaw [in Polish].
- Lozynskyyi, R. (2005). *Ethnic Composition of Lviv's Population (in the Context of Galicia's Social Development)*. Lviv [in Ukrainian].
- Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv*. Fund 372. Inventory 1. File 7 [in Ukrainian].
- (1906, January 12). The Nationality of the Jews. *Public Voice*, 3, 2 [in Ukrainian].
- Plekan, Y. (2008). *The Struggle for Reforming Electoral Legislation to the Austrian Parliament and the Galician Diet (Late 19th — Early 20th Century)*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Radical tactics. Lviv [in Ukrainian].
- Dubanowicz, E. (1907). *The position of the Jewish population in Galicia towards the elections to the Vienna Parliament in 1907*. Lviv [in Polish].
- (1907, June 28). On the Elections. *Public Voice*, 48, 1 [in Ukrainian].
- McCagg, W. (2010). *History of Jews in the Habsburg Monarchy in the years 1670—1918* [in Polish].
- Pohrebyska, I., & Hon, M. (1997). *Jews in the West Ukrainian People's Republic: (to the problem of Ukrainian-Jewish relations)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Jaworski, W. (1907). *After the elections*. Krakow [in Polish].
- (1908, September 4). Speech by Comrade Mykola Hankevych. *Land and Freedom*, 36, 2 [in Ukrainian].
- (1903, October 15). *Volya*, 20, 2 [in Ukrainian].
- (1911, May 13 (April 30)). Among Bukovinian Politicians. *Dilo*, 104, 1 [in Ukrainian].
- Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv*. Fund 387. Inventory 1. File 24 [in Ukrainian].
- (1911). *IV Congress of the USDP. Forward (Supplement to December 17, 1911)* (Рр. 2—3) [in Ukrainian].
- Najdus, W. (1983). *The Polish Social Democratic Party of Galicia and Silesia, 1890—1918*. Warsaw: PWN [in Polish].
- Archive of the Western Ukrainian People's Republic in Rome*. Fund 2192. Inventory 2. File 20. Retrieved from: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1353#file-106494> (accessed: October 24, 2024) [in Ukrainian].
- Archive of the Western Ukrainian People's Republic in Rome*. Fund 1. Inventory 27. File 327. Retrieved from: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1862#file-147927> (accessed: October 23, 2024) [in Ukrainian].
- Archive of the Western Ukrainian People's Republic in Rome*. Fund 2188. Inventory 1. File 1. Retrieved from: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/19#file-403451> (accessed: October 24, 2024) [in Ukrainian].
- Levytskyi, V. (1920). *The Situation of Jews in Ukraine: A Collection of Documents*. Berlin: Ukrainian Press Service [in German].
- Zangwill, I. (1919). Commends the New Republic's Attitude Toward the Jews in Ukraine. *The Jewish Pogroms in Ukraine (Book 24, pp. 47—48)*. Washington, D.C.
- Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv*. Fund 382. Inventory 1. File 7 [in Ukrainian].
- (1918). *President Woodrow Wilson's 14 Points*. Retrieved from: <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points> (accessed: November 25, 2024).
- Archive of the Western Ukrainian People's Republic in Rome*. Fund 1. Inventory 27. File 90. Retrieved from: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1625#file-114656> (accessed: October 20, 2024) [in Ukrainian].
- Archive of the Western Ukrainian People's Republic in Rome*. Fund 1. Inventory 27. File 300. Retrieved from: <https://zunr.arinsy.com/file-viewer/1835#file-148029> (accessed: October 23, 2024) [in Ukrainian].
- Valdman, I. (1924). To the Jews of Eastern Galicia! *Association (Ukrainian Wanderer)* (Book 1, pp. 47—48). Vienna [in Ukrainian].